

ŽARGONO VERTIMO PROBLEMOS: MENINIŲ FILMŲ „BANLIEUE 13“ IR „BANLIEUE 13. ULTIMATUM“ VERTIMŲ ANALIZĖ

LIUCIJA ČERNIUVIENĖ
DOVILĖ MIKUTAITĖ

*Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
liuce@hotmail.com
dovile.vasara@gmail.com*

Audiovizualinių vertimų tyrimų XXI a. pradžioje nuolat gausėja. Analizuojami įvairūs aspektai: subtitravimo, įgarsinimo, dubliavimo ypatumai, įvairi vertimo problematika. Kai kalbama apie meninių filmų vertimą, filmų veikėjų dialoguose aiškiai atsispindi šnekamosios ir rašytinės kalbos skirtis. Straipsnyje analizuojami dviejų prancūzų filmų vertimai į lietuvių ir rusų kalbas („Banlieue 13“ subtitrai ir „Banlieue 13. Ultimatum“ įgarsintas vertimas). Pasirinktas žargonų vertimo specifikos aspektas. Nekonvencionali filmo veikėjų kalba, pirma, yra nemenkas galvosūkis vertėjui. Antra, Lietuvoje susiklosčiusi tam tikra vertimo tradicija – verčiant vengti pernelyg grubių žodžių ar pasakymų, nevartoti iš kitų kalbų atėjusių žargonizmo ar keiksmažodžių. Tikslinga lyginti vertimus į lietuvių kalbą su vertimais į rusų kalbą, nes rusų vertimo tradicija iš esmės yra mažiau varžoma kalbos konvencionalumo principų. Siekiama nustatyti, ar kalbamu atveju vertėjai buvo paveikti vertimo tradicijų ir ar tą įtaką iš dalies galėjo lemti techniniai suvaržymai, būdingi verčiant subtitravimui ir įgarsinimui. Be to, siekiama atsakyti į klausimą, ar verčiant žargoną bendrine kalba nėra iškraipoma visa audiovizualinio kūrinio prasmė.

ĮVADAS

Vienas iš pagrindinių vaidybinio filmo ar serialo elementų yra dialogai. Jie atskleidžia veikėjų charakterius, nuotaikas, gali atskleisti socialinę padėtį, todėl kiekvienas žodis tampa svarbus, net jei tai keiksmažodis ar žargonizmas. Žargonas yra specifinė leksika, glaudžiai susijusi su kultūra, istorija, socialinėmis normomis. Vertėjui verstis tokio pobūdžio leksiką yra nemenkas išbandymas, nes tenka rinktis: būti ištikimam originalui ar švelninti, ieškoti bendrinės kalbos žodžių. Sunkumų kyla ir dėl techninės audiovizualinio vertimo (toliau – AV) specifikos – riboto ženklų skaičiaus, replikos ilgio ir pan.

Šiame straipsnyje aptariamas žargono vertimas iš prancūzų kalbos į lietuvių ir rusų kalbas. Siekiama nustatyti, ar verčiant filmus iš prancūzų kalbos išlaikytas originalo registras, ir palyginti vertimus. Tyrimo medžiaga – du prancūzų filmai „Banlieue 13“ ir „Banlieue 13. Ultimatum“ ir jų vertimai. Šių filmų veiksmas vyksta uždareme, siena atskirtame rajone, kurio gyventojai – narkomanai, vagys, žudikai, narkotikų ir ginklų prekeiviai. Vaizduojama specifinė socialinė terpė, kurios nariai yra neišsilavinę, visuomenės užribiuose atsidūrę žmonės. Jie nepaiso įprastų visuomenės normų, taisyklių ir net įstatymų, kalba savo sociolektu. Būtent todėl šie filmai puikiai tinka žargono ir keiksmažodžių¹ vertimo analizei, nes tokios leksikos pavyzdžių juose gausu. Filmų vertimai į lietuvių ir rusų kalbą analizuojami lyginant su originalu ir lyginami tarpusavyje. Pirmoji dalis abiem kalbomis subtitruota, o antroji – įgarsinta, todėl remiantis šia medžiaga galima aptarti ir dviejų AV rūšių specifiką. Atlikta kokybinė surinktų pavyzdžių analizė, pabaigoje pateikiami kiekybinės analizės rezultatai. Taikomi aprašomasis ir gretinamasis metodai.

ŽARGONAS – SOCIOLEKTAS

Lietuvių kalbos žodyne akcentuojama, kad žargonas yra iškraipyta, netaisyklinga kalbos forma,² tačiau esminis žargono tikslas – išskirti tam tikrą grupę iš kitų, sukurti grupės bendrumą (Zhelvis 2001, 14). Seniau prancūzų kalbos žodis *argot* naudotas vagių ir elgetų visumai pavadinti. Ši socialinė grupė kalbėjo žargonu – pranc. *jargon*. XVII a. pabaigoje *argot* pradėtas vartoti žargono prasme. Tuo metu tai buvo slapta, koduota vagių kalba. Laikui bėgant slaptumo funkcija išnyko ir susiformavo „bendrasis žargonas“. Žargonas šiandien – sociolektas, registras, kurį kartais sunku atskirti nuo šnekamosios kalbos. Jo funkcija daugiau stilistinė, t. y. nebe kodavimo, o labiau emblemė, identifikacinė, žargonas leidžia nustatyti kalbėtojo santykį su lingvistine norma ir visuomene (Calvet 2007, 5–9).

Žargonas dažniau vartojamas sakytinėje nei rašytinėje kalboje. Ir nors jo randama ir grožinėje literatūroje, žargonas atsirado būtent iš šnekos, bendravimo žodžiu (Calvet 2007, 100). Tačiau šiais laikais į viešąją erdvę patenka vis daugiau „necenzūrinės leksikos“. Šių laikų nešvankybų ir keiksmažodžių gausa atspindi neformaliosios kalbos triumfą prieš formaliąją (Hughes 1993, 256).

¹ Straipsnis parašytas remiantis D. Mikutaitės magistro darbu „Žargono ir keiksmažodžių vertimas iš prancūzų kalbos į lietuvių ir rusų kalbas: meninių filmų „Banlieue 13“ ir „Banlieue 13. Ultimatum“ vertimų analizė“ (darbo vadovė – doc. L. Černiuvienė). Dėl ribotos straipsnio apimties čia aptariamas tik žargono vertimas.

² Žargonas – lingv. iškraipyta kalba, kuri nuo bendrinės kalbos skiriasi daugiausia leksika ir frazeologija, dažnai neturinti savo fonetinės ir gramatinės sistemos: Sakyti *moksleivių, sportininkų žargonas* derėtų tais atvejais, kai kalbama apie jų netaisyklingą, svetimybėmis užterštą, vulgaroką kalbą (LKŽ 2008).

Mokslininkai nesutaria dėl aiškos šnekamosios kalbos ir žargono skirties – vieni juos sujungia, kiti apibrėžia kaip dvi skirtingas kalbos sritis (Calvet 2003, 8–9). Vis dėlto žargonas dažniausiai yra atskirtųjų, marginalų ar tokiomis norinčiųjų būti kalba. Jie atmeta visuotinę kalbos normą ir ją puoselėjančią visuomenę. Todėl svarbu atskirti profesinį, specialųjį žargoną nuo žargono – sociolekto, nes pirmasis nesiekia laužyti normų, o tiesiog yra paprastesnė specialistų bendravimo priemonė (Calvet 2007, 11–12). Šiuolaikinio žargono sąmoningai nesiekama paversti slaptu kodu – tai įvyksta savaime, jei jį vartoja uždara visuomenės grupė (Bonnard 1971, 19), arba, pasak Lėgaudaitės, tai natūralus procesas kalbai pereinant nuo *visuotinum* prie *atskirumo* (Lėgaudaitė 2002, 7).

Žargonas labiausiai iš kitų kalbos formų išsiskiria socialine, o ne lingvistine prasme – kuo labiau socialinė grupė atsiribojusi nuo daugumos, tuo labiau savita kalba ji bendrauja (Kudirka 2012, 1). Lingvistai mini „bendrąjį žargoną“ (Otin 2006, 5), tačiau kiekvienoje socialinėje grupėje, kiekvieno miesto priemiesčiuose vartojamas savitas žargonas, kuris kitai grupei gali būti tiesiog nesuprantamas (Calvet 2007, 13). Pierre'as Guiraud vadina žargoną *signum* – socialinės ir net geografinės padėties ženklu (lot. *signum* – ženklas) (Guiraud 1980, 97).

Šiame straipsnyje pristatoma filmų vertimo analizė atlikta remiantis šia modernaus žargono apibrėžtimi: žargonas yra sociolektas – tam tikrai socialinei grupei būdinga šnekamosios kalbos forma, pasižyminti savita frazeologija ir leksika, kuri dažnai būna vulgari, o visuomenės sukurtų tabu nepaisoma arba jie sąmoningai atmetami. Apibrėžtis suformuluota remiantis Calvet, Guiraud ir Kudirkos įžvalgomis ir pritaikyta žargono pavyzdžių atrankai bei analizei.

Socialinė implikatūra

Kaip teigia Grice'as, egzistuoja kokybinė, kiekybinė, tiesioginio ryšio ir stiliaus maksimos. Kai jų nepaisoma, pašnekovas daro išvadą, jog kalbėtojo pasakymas turi paslėptą prasmę, ir tą pasakymą interpretuoja, atidžiai analizuoja kontekstą, ieškodamas prasmės (Grice 1975 in Aleknavičiūtė 2013, 83–85). Tuomet daroma išvada ne tik apie pasakymo prasmę, bet ir apie kalbėtoją (kokiai subkultūrai jis priklauso, galbūt netgi apie visos grupės pasaulėžiūrą ir vertybes). Greenall tokias išvadas vadina socialine implikatūra (*social implicature*) (Greenall 2012, 46–47).

Taigi žargonybės nėra tik atsitiktinai kalboje pasipainiojusios „šiukšlės“, jos turi pragmatinę intenciją (Fernández 2006) ir leidžia nustatyti kalbėtojo padėtį visuomenėje, amžių, daryti išvadas apie jo pasaulėžiūrą bei vertybes. Netinkamai jas išvertus socialinė implikatūra prarandama.

Žargono vertimo į lietuvių kalbą specifika

Mokslo darbų, nagrinėjančių lietuviškus keiksmažodžius, yra nedaug, trūksta ir žargonų žodynų, gramatikų. Stengiamasi sudaryti lietuviškų žargonybių duomenų bazes, pateikti jas visuomenei (Balčiūnienė 2006). Tačiau žargonas yra nenorminė kalba, kurios negalima primesti „nurodinėjant iš viršaus“ (Kazijevaitė, Mikutytė 2004). Apskritai egzistuoja nuostata, kad lietuviškas žargonas, ypač keiksmažodžiai, daug „skurdesnis“ už kai kurių kitų kalbų, didelę jo dalį sudaro skoliniai iš rusų ir anglų kalbų. Tad vertėjui kyla klausimas, kiek verčiant užsienio kalba parašytus kūrinius galima vartoti rusiškus žargonizmus, kurie lietuvių kalboje yra prigiję ir plačiai vartojami. Juk jeigu vertimo tikslas yra kuo tiksliau perteikti šnekamąją kalbą tokią, kokia ji vartojama gyvenime, tai rusiškas žargonizmas ar keiksmas, ko gera, būtų tikroviškiausias atitikmuo. Tačiau pastebima, kad redaktoriai daug lengviau pakenčia angliškąjį slengą, o rusiškąjį kategoriškai braukia (Kazijevaitė, Mikutytė 2004).

AUDIOVIZUALINIS VERTIMAS

Vakarų Europos šalyse filmai ir televizijos laidos dažniau subtitruojami nei dubliuojami. Rusijoje, Lenkijoje ir Baltijos šalyse paplitusi dar kita vertimo technika – užklotinis vertimas, arba įgarsinimas (Gottlieb 2004, 83). Pasak Sánchez, subtitruoto filmo žiūrovai visada girdi originalą, todėl vertimas turi būti pažodiškesnis, artimesnis originalo tekstui. Subtitrai turi pasirodyti aktoriams pradėjus kalbėti ir negali ekrane užsibūti ilgiau, nei kalbama. O įgarsinta versija gali būti laisvesnė. Kai aktorių veidų nematyti ir originalo negirdėti, vertėjas turi daugiau pasirinkimo laisvės, nes nėra griežtų laiko suvaržymų (Sánchez 2004, 12–14).

Užklotinis vertimas, nors savo forma ir primena dubliavimą, artimesnis subtitravimui, nes nėra kiek nesistengiama imituoti aktorių kalbos. Dubliavimas visiškai pakeičia originalo skambesį, o įgarsinant tik perteikiamas turinys, tad ekspresija žiūrovams perduodama tiesiai iš originalo. Įgarsinimas ir subtitrai yra tokios AV rūšys, kai tekstas trumpinamas, nes fiziškai negalima perteikti visko, kas pasakyta originale (Skuggevik 2010, 17–19). Kadangi subtitravimas ir įgarsinimas yra atskiros AV rūšys, vertimo analizė galima tik lyginant įgarsintą versiją su įgarsinta ir subtitruotą su subtitruota.

Kai kalbama apie subtitravimą, reikia paminėti, jog vulgaria laikomos leksikos vartojimas sakytinėje ir rašytinėje kalboje pastebimai skiriasi. Keiksmažodžių vartojimas rašytinėje kalboje žymiai labiau smerkiamas. Manoma, kad žodinė kalba paprasčiausiai būdinga žmogui kaip biologinei rūšiai, o raštas nuo pat atsiradimo siejamas su šventumu (Zhelvis 2001, 73). Tad pastebėtina, kad keiksmažodžiai ir vulgarybės

rašytiniame tekste sukelia stipresnį poveikį nei sakytiniame (Ivarsson, Carroll 1998, 126–127).

AV skiriasi nuo įprasto vertimo raštu ar žodžiu tuo, jog vertėjas susiduria ne tik su originalo ir vertimo kalbos skirtumais, jis turi atsižvelgti ir į vaizdo, garso bei žodžių dermę. Tad AV išryškėja rašytinės ir sakytinės kalbos normų priešprieša (Gambier 2003, 172).

Techniniai suvaržymai

Filmų subtitravimui būdinga tai, kad vertėjas turi perteikti sakytinį tekstą rašytine forma, tad subtitrai dažnai privalo atitikti rašytinės kalbos normas (Gottlieb 2004, 87). Be to, vertėjas turi laikytis visų laiko, erdvės ribojimų bei dialogo, vaizdo ir garso sinchronijos. Ši taisyklė galioja ir įgarsinimui (Gambier 2000, 89–94). Papildomų apribojimų subtitruotojui atsiranda dėl riboto filmo žiūrovų skaitymo greičio, todėl yra nustatytas maksimalus ženklų skaičius vienai replikai. Paprastai subtitrai rašomi ne daugiau nei dviem eilutėmis. Maksimalus ženklų skaičius eilutėje (įskaitant tarpus) įvairuoja – skirtingi autoriai pateikia įvairių skaičių: 32–41 ženklas (Cintas 2008, 28–38), 35–38 ženklai (Sánchez 2004, 12–14). Šios normos orientuotos į subtitrus kino salėje rodomiems filmams. Mat maksimalus ženklų skaičius priklauso dar ir nuo ekrano dydžio, pavyzdžiui, Cintas (2008, 28–38) televizijai skirtus subtitrus rekomenduoja apriboti iki 28–37 ženklų eilutėje.

Skaitymo tempas taip pat priklauso nuo ekrano dydžio, todėl kine subtitras rodomas nuo 1,33 iki 5,33 sekundės, o televizijos ekrane ilgiau: 1,5–6 s (Ivarsson, Carroll 1998, 65). Tad 90 minučių trukmės filmas turės maždaug 900 subtitrų kine, 750 – DVD, skirtame žiūrėti namuose, ir 650 subtitrų versijai, skirtai transliuoti per televiziją (Gambier 2004, 1–11). Taigi vertėjo laisvę varžo sinchronija su vaizdu ir garsu, o subtitruojant – dar ir perėjimas iš žodinės kalbos į rašytinę bei laiko ir erdvės ribos (Gambier 2007, 60–66). Dėl visų šių priežasčių subtitruota dialogo versija būna apie 20–40 proc. trumpesnė, palyginti su originaliu dialogu (Gottlieb 2004, 87).

Vertimo strategijos pasirinkimas

Vertėjas visų pirma turi pasirinkti pagrindines gaires, kuriomis vadovausis versdamas. Jis turėtų sau atsakyti į klausimus, kam skirtas vertimas, kas bus jo skaitytojai ar klausytojai, taigi ar vertėjui žinomas vertimo adresatas (Reiss 2009, 22, 68). Kalbamu atveju vertimas skirtas plačiai auditorijai, filmo žiūrovams. Tad ir originalas, ir vertimas skirti panašiai tikslinei grupei, tik skirtingose šalyse. Antra, dera užduoti klausimą,

koks vertimo tikslas? Kokia jo komunikacinė paskirtis? (Reiss 2009, 22). Šiuo atveju galima teigti, kad vertimo tikslas sutampa su originalo tikslu: suteikti pramogą filmo žiūrovams.

Reiss remiasi nuostata, jog visų tekstų pagrindinė paskirtis yra komunikacija (Reiss 2009, 108). Tačiau įvairūs tekstai gali turėti skirtingas intencijas: perduoti informaciją, perteikti kūrinio meninę išraišką ar paveikti adresatą. Reiss išskiria tris tekstų tipus: 1) *informatyvusis*, 2) *ekspresyvusis* ir 3) *paveiklusis*. Jei kalbėsime apie filmo teksto tipą, reikia nepamiršti, kad tai nėra vien tekstas, bet ir vaizdas bei garsas. Jei filmus skirstytume į kategorijas remdamiesi Reiss tipologija, jie dažniausiai būtų mišraus tipo. Dokumentiniai filmai – informatyviojo-paveikiojo arba tik informatyviojo, meniniai – ekspresyviojo-paveikiojo, propagandinius filmus veikiausiai galima būtų priskirti tik paveikiojo tipo tekstams. Šiame straipsnyje nagrinėjamus filmus galima priskirti ekspresyviajam–paveikiam tipui, nes meniniame filme filmo tikrovė kuriama meninėmis priemonėmis, o filmu siekiama paveikti žiūrovą: prikaustyti jo dėmesį, išgąsdinti, kai įvyksta kas netikėta, sukelti gailestį, kai veikėjams nesiseka, ir džiaugsmą, kai šiems sekasi. Filmo kūrėjai taip pat siekia patikti ir užsitikrinti, kad ir kitas jų filmas bus žiūrimas.

Remiantis šiomis išvalgomis (ypač sutampančiu originalo ir vertimo tikslu) galima pasirinkti vieną iš Reiss (2009, 18–21) siūlomų vertimo būdų – komunikacinį vertimą, nes vertėjas turi perteikti originalo turinį ir poveikį vertimo kalbos priemonėmis. Tad pavyzdžiai analizuojami atsižvelgiant į komunikacinį vertimo aspektą.

KOKYBINĖ ANALIZĖ

Pavyzdžių kokybinė analizė pradedama pirmosios filmo dalies („Banlieue 13“) originalo ir vertimo į lietuvių kalbą lyginimu. Siekiant nustatyti prancūziškų žargonizmų grubumo laipsnį bei vartosenos specifiką, atsižvelgta į prancūzų kalbos aiškinamuosiuose žodynuose pateiktas nuorodas:

1. **fam.** (*familier*) – šnekamosios kalbos žodis ar posakis, vartojamas neformalioje aplinkoje (nepriklausomai nuo socialinės padėties).
2. **pop.** (*populaire*) – žodis ar posakis, vartojamas žemesnių socialinių sluoksnių (nepriklausomai nuo komunikacinės situacijos). Lietuvių kalboje prancūzų kalbos registrai *familier* ir *populaire* atitinka šnekamąją kalbą.
3. **arg.** (*argot*) – žodis ar posakis, vartojamas tik tam tikroje socialinėje grupėje. Lietuviškai jie vadinami žargonizmais arba žargonybėmis.
4. **vulg.** (*vulgaire*) – nemandagus žodis ar posakis (dažnai susijęs su seksualumu ar prievarta), kurio vartojimas šokiruoja beveik visų socialinių sluoksnių

atstovus. Dar tokie žodžiai vadinami *obsceniškais* (nuo *lot. scena*), t. y. žodžiai, pavadinantys viešai neatliekamus veiksmus, nerodomus dalykus – tabu (Zhelvis 2001, 53).

„BANLIEUE 13“

Pirma (po prologo, kuriame neutraliai pristatomas įvykių kontekstas) originale ištarta frazė yra „*C'est bon, j'ai la dalle*.“ Daiktavardis *dalle* prancūzų šnekamojoje kalboje reiškia gerklę (DA). *Avoir la dalle* (*fam.* – PR) – *būti alkanam*. Lietuviškų subtitrų šiai frazei tiesiog nėra, ji neišversta, nors kontekstas aiškus: du vyrai kepsninėje kepa dešrelės ir vienas sako „Jau bus geros, noriu ėst (valgyt).“ Ši scena nėra esminė siužeto prasme, tačiau toks praleidimas visiškai nemotyvuotas. Panašių atvejų vertime į lietuvių kalbą išties gausu.

Galima aptikti nemažai pavyzdžių, kai originalo sakinyse vertėjo yra papildomas, pavyzdžiui, verčiant pridedamas asmenį apibūdinantis žodžių junginys, kurio prancūziškoje versijoje nėra:

1) <i>Je vais me tirer d'ici et je vais <u>lui faire la peau</u>.</i>	<i>Todėl aš žadu ištrūkti iš čia, nuvažiuot į 13 rajoną ir <u>nulupti</u> šitam gaidžiui <u>oda</u>.</i>

Jam išversta *šitam gaidžiui*. Aiškiai juntama kalbėtojo panieka minimam žmogui, tačiau kyla klausimas, ar *gaidys* lietuviškai yra pakankamai stiprus žodis mirtinam priešui pavadinti. Jo reikšmės žargoninėje kalboje visada turi menkinamąjį atspalvį, juo vadinami: 1) išsipuošę vyrai, dabitos; 2) vyrai homoseksualai; 3) negalintys apsiginti silpni vyrai, kurie yra lytiškai išnaudojami (kalėjimuose) (LŽŽ). Nė viena iš šių reikšmių neatitinka filmo situacijos, todėl pridėjimas iškraipo originalą, įvedama papildomų konotacijų.

Labai dažnai žargonybės verstos stilistiškai neutraliai, pavyzdžiui, veiksmazodis *buter* (*fam.* – PR), šnekamojoje kalboje dažniausiai reiškiantis *nušauti*, į lietuvių kalbą visame filme verstas neutraliai – *nužudyti*:

2) <i>On aurait pu le <u>buter</u> cent fois, tu le voulais vivant.</i>	<i>Mes galėjom jį <u>nužudyti</u> šimtą kartų, bet tu norėjai, kad mes paimtumėm jį gyvą...</i>

Žargoninės, ypač kriminalinės, leksikos ištekliai lietuvių kalboje yra nemažai. Be sinonimų *užlenkti*, *užversti*, galima rasti ir daugiau žargonizmų, kuriais galima pakeisti per daug neutralius veiksmazodžius *nužudyti* arba *nušauti*, pavyzdžiui, *nukakošinti* ir t. t.

Apie susidorojimą filme kalbama daug, tačiau vertėjui sunkiai sekėsi perteikti originalo registrą:

3) *Sois heureux que je te foute en tôle, dehors, un paquet de lascars t'attendent pour te truffer l'oignon.*

O tu būsi laimingas, kad aš palieku tavo čia, nes išorėje tavęs laukia padugnių minia, kuri tau nuims tris kailius.

Palieku tavo čia išversta per švelniai. Veiksmažodis *fouter*, kurio pirmoji reikšmė yra *lytiškai santykiauti* (DA) kartu su daiktavardžiu *tôle* – *kalėjimas* (arg. – PR) – reiškia *patupdyti į cypę*. Tiesa, *paquet de lascars* išversta teisingai ir juntama kalbėtojo panieka. Tačiau suimtajam gresiantis pavojus perteiktas netinkamai. *Truffer* gali reikšti *prikimšti, prikišti* (PR), o žargoninėje kalboje – *pašauti* arba *nušauti* (DA). *Oignon* žargonu – *iš-einamoji anga* (DA). Tad *padugnių minia* ruošiasi veikėją stipriai sužaloti ar užmušti (*oignon* turi daug reikšmių, susijusių su analiniu seksu, homoseksualiais vyrų santykiais). *Nuimti / nulupti tris kailius* lietuvių kalboje reiškia iš ko pasipelnyti, ką išnaudoti (pgl. LKŽ: „dù káilius (dvì skūràs, dēšimt skūrų) nulùpti (nusilùpti) – labai išnaudoti“). Tad reikėtų paieškoti grubesnio varianto, galbūt pasitelkti kalėjimo žargoną.

Filme taip pat daug kalbama apie pinigų. Lietuviškas žargonas turtingas sinonimų pinigams pavadinti, tad įdomu panagrinėti, kaip šie ištekčiai panaudoti vertime. Pavyzdžiui, žargonizmas *blé* verstas bendrinės kalbos žodžiu *pinigai*:

4) *On prend le blé et on s'arrache.*

Žodžiu, imam *pinigus* ir nešdinamės.

Toks vertėjo pasirinkimas gali būti aiškinamas arba nenoru vartoti šnekamąją kalbą ir žargoną, arba tiesiog neprofesionalumu, nes visiškai nepaisoma žodžių socialinės implikatūros.

Pinigų sumos žargone turi savus pavadinimus. Šie žargonizmai įdomūs todėl, jog keičiantis valiutoms ir jų vertei gali kisti reikšmė. Pavyzdžiui, *sac* iki 1960 m. reiškę *tūkstantis frankų*. Kai naujasis frankas įgijo šimtą kartų didesnę vertę, *sac* buvo jau *dešimt frankų*. Nuo euro įvedimo Prancūzijoje (2002 m.) *sac* yra *dešimt eurų* (DA). Panašu, kad vertėjas to nežinojo, nes vertime filmo veikėjo automobilio remontui išleista suma neatitinka originalo tekste įvardytos sumos. *Cent sacs* – šimtas dešimčių, taigi *tūkstantis*. O vertime kalbama apie šimtą:

5) *Cent sacs de révision.*

Šimtą už remontą

Tad vertimas ne tik neutralus, bet ir klaidingas. Tūkstantį šnekamojoje kalboje galima pavadinti *gabalu* (LŽŽ), taip ir suma bus teisinga, ir stilius išlaikytas. Vertėjas šį žodį pavartojo versdamas *plaques*:

6) **500 plaques** ça peut faire tourner la tête.

Kalba apie **penkis šimtus gabalų**, ir tai gali trenkti į galvą.

Panašiai kaip ir *sac*, šio žodžio reikšmė kito ir dabar jis vartojamas kaip *dėšimties tūkstančių eurų* atitikmuo (DA). Penki šimtai dešimčių tūkstančių yra *penki milijonai*, o ne penki šimtai tūkstančių (*gabalu*). Milijonas šnekamojoje kalboje turi tik vieną iš rusų kalbos pasiskolintą atitikmenį – *limonas*, tad *500 plaques* galėtų būti verčiama *penki limonai*.

Prancūzų žargone *balles*, vartojamas su skaitvardžiu, reiškia pinigą, šiuo atveju – eurą. Tad *cinquante balles* yra *penkiasdešimt eurų*. Tačiau kai filmas buvo rodomas Lietuvoje, nacionalinė mūsų šalies valiuta dar buvo litas. Vertėjas, versdamas narkotikų prekeivių dialogą, vietoj eurų pavartojo *vienetus*:

7) *Cinquante* **balles** le gramme par 20 kilos.

50 **vienetų** už gramą. Kartu 20 kilogramų.

Tačiau toks vertimas neaiškus, nes žodis *vienetai* lietuvių kalboje nevartojamas kalbant apie pinigų sumas. *Penkiasdešimt* šnekamojoje kalboje atitinka rusų kilmės žargonizmas *pidisokas* (LŽŽ), bet užtektų parašyti *50 už gramą* ir sakiny s skambėtų natūraliau. *Kartu 20 kilogramų* taip pat nėra aišku, buvo galima versti paprasčiausiai: „50 už gramą, viso 20 kilų“. Ir sakiny s būtų trumpas, ir žargonas perteiktas.

Atlikus vertimo į lietuvių kalbą kokybinę analizę nustatyta, kad prancūziški žargonizmai dažnai praleisti arba versti bendrinės kalbos žodžiais. Be to, gausu vertimo klaidų.

Analizuojant žargono vertimą į rusų kalbą pastebėta, kad rusiškuose subtitruose praleisti tie patys sakiniai, kaip ir lietuviškuose, pavyzdžiui, *C'est bon, j'ai la dalle*.

Galima būtų manyti, kad šių sakinių nebuvo filmo *skriptuose*, todėl abiejų kalbų vertėjai jų išversti negalėjo. Tačiau atidžiau paanalizavus kitus pavyzdžius, ypač vertimo klaidas, tenka daryti išvadą, kad filmas į lietuvių kalbą veikiau siai verstas iš rusų kalbos. Geriau siai tai įrodo šis pavyzdys:

8) **Le con**, il croyait que j'allais me laisser **massacrer** juste pour le plaisir.

Išgama. Man pasirodė, kad jis mane **pasmaugs** tik dėl pokšto.

Упод. Мне показалось, что он меня **придушит** просто ради прикола.

Pirma, daiktavardis *con* į rusų kalbą išverstas *упод*, o *упод* į lietuvių kalbą verstas tiksliau atitikmeniu *išgama*, kurio net daryba primena rusiškąją. Antra, *il croyait* – *jis manė* išversta neteisingai (*man pasirodė* / *мне показалось*). Trečia, *massacrer* šnekamojoje kalboje reiškia *nužudyti*, bet nebūtinai pasmaugiant. Ketvirta, *pour le plaisir* čia

reiškia (*savo*) *malonumui*, į rusų kalbą versta kiek nukrypstant nuo originalo prasmės: *паду прикола*. O lietuviškas variantas *dėl pokšto* yra pažodinis vertimas iš rusų kalbos, lietuviška frazė skamba labai nenatūraliai.

Tokių pavyzdžių yra ne vienas. Štai dar vienas pavyzdys, bylojantis, kad vertimas į lietuvių kalbą galėjo būti atliktas ne iš prancūzų kalbos, o iš rusų:

9) <i>Tu parles, ma vie, elle vaut que <u>dalle</u> pour eux.</i>	<i>Sakai, mano gyvenimas jiems kainuoja ne brangiau, nei <u>dešrelė</u>.</i>	<i>Говоришь, моя жизнь для них стоит не дороже <u>сосиски</u>.</i>

Prancūziškas junginys *que dalle* šnekamąja kalba reiškia *nieko* (PR). Į rusų kalbą frazė *mano gyvenimas jiems nieko vertas* išversta pavartojus palyginimą su dešrele (*не дороже сосиски*). Tai originalus sprendimas, nes rusų kalboje nėra tokio nusistovėjusio posakio. Tačiau pažodžiui išverstas į lietuvių kalbą šis sakinyss ne tik skamba nenatūraliai, bet ir iškraipo originalo mintį.

Pastebėtina, kad beveik visos vertime į lietuvių kalbą aptiktos vertimo klaidos padarytos būtent vertime į rusų kalbą ir per jį kartojamos lietuviškoje versijoje, pavyzdžiui, *snukis* (*морда*) vietoje automobilio:

10) <i>A peine vous voyez ma <u>caisse</u> que vous êtes déjà toutes mouillées</i>	<i>Vos išvystate mano <u>snukį</u>, ir jau visos esat sudrėkusios.</i>	<i>Только вы видите мою <u>морду</u>, как вы уже все мокрые.</i>

Muštynės su dviem šimtais priešininkų virto *dvikova* (*дуэль*):

11) <i>Ils viennent à 200, on les castagne. Les survivants ont gagné?</i>	<i>Jie čia pasirodys už minutės, mes pradėsime <u>dvikovą</u>, ir laimės tas, kas bus gyvas?</i>	<i>Они явятся сюда через минуту, мы начнем <u>дуэль</u>, и выиграет тот, кто останется в живых?</i>

Nors tokių pakeitimų vertime į rusų kalbą priežasties nustatyti neįmanoma, galima atsekti, kodėl lietuviškame vertime iš originalo *šaudyti* atsirado *masturbuotis*:

12) <i>Tu vois, on peut passer un bon moment <u>sans se tirer dessus</u>.</i>	<i>Matai, galima gauti malonumą ir <u>nesimasturbuojant</u>.</i>	<i>Видишь, можно получить удовольствие и <u>без</u> <u>рукоблудства</u>.</i>

Akiivaizdu, kad klaida buvo padaryta verčiant į rusų kalbą. Daiktavardis *рукоблудство*, vartojamas literatūrinėje rusų kalboje, reiškia *onanizmas*, t. y. *masturbacija* (RKŽ). Galima daryti prielaidą, kad buvo norėta pavartoti žodį *рукоприкладство*, kuris šnekamojoje kalboje reiškia muštynės (RKŽ), tačiau įvelta klaida ir prasmė

iškraipyta. Galiausiai į lietuvių kalbą, kadangi vertėjas nematė originalo, taip pat iš-versta neteisingai.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad vertimas į lietuvių kalbą neretai yra pažodinis vertimas iš rusų kalbos. Praleidimai vertimuose į rusų ir lietuvių kalbą, kaip jau minėta, taip pat sutampa. Tačiau ne visi žargonizmai versti vienodai į abi kalbas. Todėl svarbu aptarti, kokios strategijos laikėsi vertimo iš prancūzų kalbos į rusų kalbą autorius. Nors vertimus į lietuvių ir rusų kalbas palyginti būtų sudėtinga, tačiau svarbu pasižiūrėti, ar švelninimo tendencija būdinga jiems abiem.

Vertime į rusų kalbą, kaip ir vertime į lietuvių, praleista nemažai sakinių, bet praleidimų pavyzdžiai jau pateikti vertimo į lietuvių kalbą pavyzdžiuose, todėl galima pereiti prie išverstų sakinių analizės.

Apskritai, vertimas į rusų kalbą dažnai buvo netikslus, pavyzdžiui, prancūziškas *foutre en tôle, patupdyti į cypę*, verstas labai aptakiai – *оставляю тебя здесь* (*palieku tave čia*):

13) <i>Sois heureux que je te <u>foute en tôle</u>, dehors, <u>un paquet de lascars</u> t'attendent pour te <u>truffer l'oignon</u>.</i>	<i>А ты будь счастлив, что я <u>оставляю тебя здесь</u>, потому что снаружи тебя ожидает <u>толпа подонков</u>, которые <u>снимут с тебя три шкуры</u>.</i>

Nors *paquet de lascars* vertimas puikiai parinktas (*толпа подонков*), bet grasinimas žiauriai susidoroti verstas per švelniai: *снимут с тебя три шкуры* „nulups nuo tavęs tris kailius“.

Dažnai vertime į rusų kalbą vienam ir tam pačiam prancūziškam žargonizmui pateikiami keli vertimai, vienas neutralus, kitas – šnekamosios kalbos. Pavyzdžiui, šaunamąjį ginklą reiškiantis šnekamosios kalbos žodis *flingue* į rusų kalbą verstas dvejopai. Kartą pavartotas bendrinis hiperonimas *оружие*, o vėliau parinktas ir tikslesnis, geriau atspindintis registrą vertimas *пушка*:

14) <i>Vous allez commencer par me donner vos <u>flingues</u>.</i>	<i>Но начнем мы с того, что вы отдадите мне ваше <u>оружие</u>.</i>
15) <i>K-2, passe-moi ton <u>flingue</u> deux secondes</i>	<i>K-2, дай мне твою <u>пушку</u> на пару секунд.</i>

O štai prancūziški veiksmažodžiai, reiškiantys *dingti, nešdintis, pabėgti* (*se tirer, se casser, s'arracher, se barrer, dégager*) versti labai įvairiais rusiškais šnekamosios kalbos žodžiais. Originalo sinonimų įvairovė atspindėta vertime, jų randame keturis:

16) <i>Toi, ramasse ta dope et <u>tire-toi</u>.</i>	<i>Ты соберешь наркоту, а ты <u>убирайся!</u></i>
17) <i>On prend le blé et on <u>s'arrache</u>.</i>	<i>Короче, берем деньги и <u>смаываемся</u>.</i>

- 18) *Samy, prends tes camarades et cassez-vous.* *Сами? Бери своих друзей и вали отсюда.*
19) *On se barre par les cuvettes?* *Ты собираешься смываться через унитаз?*

Taip pat puikiai parinktas rusiškas žargono kalėjimo pavadinimas – *тюряга*:

- 20) *Passer huit ans de cellule.* *Провести в тюряге 8 лет.*

Įdomu, kad visi pinigų reiškiantys prancūzų kalbos žargonizmai versti stilistiškai neutraliai – *деньги*:

- 21) *Comme par hasard, le jour où on transfère tout le pognon.* *И как будто специально в день, когда передают все деньги.*

O juk, kaip ir lietuvių kalboje, žargonybių pinigams pavadinti rusų leksikoje netrūksta: *ахча, бабки, бабло, башли, бобы, дрожжи, капуста, лангуста, мани, манька, фисташки, шайбочки* ir t.t. (RKSŽ), tad vertėjas tikrai turėjo iš ko rinktis.

Vertėjui į rusų kalbą problemų kilo su žargonybių, reiškiančių pinigų sumas, vertimu. Šios klaidos kartojamos vertime į lietuvių kalbą (būtent jos leido nustatyti, kad filmas į lietuvių kalbą verstas ne iš prancūzų, o iš rusų kalbos).

Apskritai prancūzų žargonas į rusų kalbą dažnai verstas šnekamosios kalbos žodžiais arba stilistiškai neutraliai. Vertime nėra žargonizmų iš specifinės kalėjimo ar vaigių, narkomanų leksikos, beveik nėra vulgarių žodžių. Žargonizmų vertimo į rusų kalbą analizė parodė, jog vertime gausu netikslumų, švelninimų, praleidimų ir pakeitimų.

Vertimų į lietuvių kalbą ir į rusų kalbą palyginimas

Reikia pripažinti, kad palyginti vertimus į lietuvių ir rusų kalbas yra sudėtinga, nes vertimas į lietuvių kalbą atliktas ne iš originalo, o iš vertimo į rusų kalbą. Tad nesutampa šių vertimų pirminiai tekstai (*texte source*). Galima teigti, kad vertėjai laikėsi skirtingų vertimo strategijų. Vertėjas į rusų kalbą keitė sakinių struktūrą ir net prasmę, kartais labai laisvai interpretavo originalo tekstą ir dėl to vertime gausu klaidų, netikslumų. O vertėjas į lietuvių kalbą, priešingai, griežtai laikėsi savo originalo (rusiškosios versijos), stengėsi labai tiksliai perteikti kiekvieną žodį. Galbūt vertėjas vengė laisviau interpretuoti sakinius, nes vertė nematęs filmo ir bijojo suklysti. Kartais dėl to lietuviški sakiniai yra pažodiški ir skamba nenatūraliai, o vertimo klaidos, atsiradusios jau rusiškoje versijoje, išlieka.

Tačiau pastebima viena abiem vertimams būdinga tendencija – švelninimas. Vertime į rusų kalbą jau matėme, jog vertėjas linkęs švelninti prancūzišką žargoną.

Paanalizavus žargonų vertimą į lietuvių kalbą ir palyginus jį su rusiška versija, matyti, jog vertėjas mieliau vartojo bendrinės kalbos žodžius, pavyzdžiui,

22) *La bouffe avec une heure d'avance?* – *Жрaмoу? Ha чaс paньиe?* – *Valgyt?* Valandą anksčiau?

Žargonizmas rusų kalba perteiktas, o lietuviškame vertime ne. Kitame sakinyje štai pavartota elipsė ir taip praleistas keiksmažodis:

23) *Je suis dans la merde.* – *Я в полном дерьме.* – *Aš visiškai įklimpęs.*

Dažnai galima pastebėti laipsnišką švelninimą pereinant iš vienos kalbos į kitą:

24) *T'es vraiment une grosse feignasse, toi.* – *Hy, ты u неперспраховицук.* – *Bet koks gi tu at-sargus.*

Švelninta verčiant ir iš prancūzų kalbos į rusų kalbą, ir iš rusų kalbos į lietuvių kalbą, ir galiausiai sakinio prasmė iškraipyta.

Kadangi analizuojant vertimo klaidas nustatyta, jog filmas į lietuvių kalbą buvo verstas iš rusų, ne iš prancūzų, kalbos, vertimus palyginti galima tik vienu aspektu: ar verčiant švelninamas žargonas. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad vertėjas iš prancūzų kalbos į rusų kalbą prancūziškąjį žargoną švelnina, o vertėjas iš rusų kalbos į lietuvių kalbą (šio filmo atveju) švelnintą vertimą savo ruožtu švelnina dar labiau. Tačiau švelninimo tendencija aiški abiem atvejais.

Techninių suvaržymų įtaka vertimams

Kaip jau minėta, vertėją varžo laiko ir erdvės ribos. Ženklių skaičius subtitrų eilutėje neturėtų viršyti 41 ženklo (įskaitant tarpus). Subtitruota dialogo versija turėtų būti bent 20 proc. trumpesnė nei originalo.

Nė vienas vertimas nebuvo bent 20 proc. trumpesnis už originalą. Atskirai suskaičiavus visų surinktų pavyzdžių trimis kalbomis ženklų skaičių nustatyta, kad rusiškas vertimas buvo apie 6 proc. trumpesnis už originalą, o lietuviškas – maždaug 8 procentais³. Tai reiškia, kad lietuviška versija sutrumpėjo mažiausiai, nes ji tik maždaug 2,5 proc. trumpesnė už rusiškąją – pirminį tekstą.

Šie skaičiai leidžia daryti išvadą, kad techninių suvaržymų beveik nebuvo laikytasi, tad analizėje minėtų praleidimų ir transformacijų vertime negalima aiškinti siekiu atitikti techninius AV taikomus reikalavimus.

³ Surinktų pavyzdžių ženklų skaičius su tarpais: prancūzų k. – 8585, lietuvių k. – 7879, rusų k. – 8085.

„BANLIEUE 13. ULTIMATUM“

Antrosios filmo dalies žargonizmai į lietuvių kalbą taip pat dažnai versti stilistiškai neutraliais žodžiais. Vertėjui svarbu tiksliai išversti sakinių prasmę, bet neretai pasirenkamas neutralus registras, pavyzdžiui:

- 25) *En français ça veut dire tu la fermes, pigé?* Prancūziškai tai reiškia užsičiaupk,
supratai?

Veiksmažodžiui *suprasti* šiame kontekste gal ir sunku parinkti gerą žargonizmą, bet *užsičiaupk* turi daug sinonimų: *žabtus / sklepą / stalčių uždaryk, snukį valdyk, uždusk* (LŽB), *užčiaupk snukį* (LKŽ) ir t. t.

Vulgarus žodžių junginys *faire chier*, reiškiantis *varginti, kankinti, įkyrėti*, išvis neverstas:

- 26) *Ils font chier!*

Parinkti trumpą ir adekvatų vertimą nėra labai sudėtinga, tiktu, pavyzdžiui, *negyvai užkniso* (LŽB). Nusistovėjęs žargono žodžių junginys *se foutre de (sa) gueule*, reiškiantis *tyčiotis, šaipytis* taip pat verstas neutraliai:

- 27) *Tu te fous de ma gueule en plus ?* Dar *tyčiojies?*

Sakinio prasmė aiški, tačiau registras netinkamas. Galbūt galima buvo paieškoti lietuviškų panašią reikšmę turinčių žargonizmų. LŽB tokių pateikiama bent šeši: *lazdavoti, stumti, pyzdavoti, varyti, važiuoti, išsipisinėti* – „įžeidinėti, tyčiotis, šaipytis, užgaulioti, peikti, šmeižti, daryti psichologinį spaudimą“ (LŽB).

Geriau išversta konstrukcija *n'avoir rien à foutre* (*nesirūpinti, būti abejingam*):

- 28) *Je n'ai rien à foutre de ta Margarita.* *Dėjau ant tavo margaritos.*

Veiksmažodis *(pa)dėti ant ko* šnekamojoje kalboje vartojamas abejingumui reikšti, todėl atitinka ir originalo prasmę, ir registrą. Išlaikomas ir originalaus veiksmažodžio *foutre* vulgarus atspalvis, nes *dėjau* yra sutrumpintas pasakymo *bybį dėti* variantas (LŽB).

Vis dėlto prancūzų žargonas ir šnekamosios kalbos žodžiai į lietuvių kalbą gana dažnai versti bendrinės kalbos žodžiais. Perteikti mintį vertėjui veikiausiai buvo svarbiau nei perteikti kalbos registrą. Tiesa, būta pastangų veikėjų kalbą padaryti natūralesnę, labiau šnekamąją, pavartoti tokie žodžiai kaip *nupilti, nudėti, užsikišti, cypė, farai, gelda*. Pavyzdžiuose matyti vertėjo siekis kompensuoti kai kuriuos neutralius vertimus. Vertime aptikti ir keli vulgarūs žodžiai: *subinė, kiaušai, dėti (ant ko)*. Būta pastangų versti pagal kontekstą, tai – komunikacinės vertimo strategijos požymis.

Vertime į rusų kalbą žargonizmai taip pat dažnai verčiami bendrinės kalbos žodžiais. Pavyzdžiui, veiksmazodžiai, reiškiantys šaudyti, nušauti, nužudyti, dažniausiai versti ne žargonu, o bendrinės kalbos veiksmazodžiu *стрелять*:

- 29) *On la **bousille**?* *Внимание! **Стрелять** по команде.*

Originalo žargonizmas verstas labai formaliai, tad filmo žiūrovui gali susidaryti įspūdis, kad kalba ne nusikalstamos gaujos narys, o policininkas.

Kuomet kalbama apie sekimą, suėmimą, įkalinimą, žargono vertime į rusų kalbą nelieka. Parinkti prasmę atitinkantys, bet neutralaus stiliaus žodžiai:

- 30) ***Coffrez-moi** ce Leito.* ***Арестуйте** Лейто.*
 31) *Qu'est-ce que tu **foutais en rôle**, t'es le **superflic**?* *Ну, и что же ты **делал в тюрьме**?*

Prie sėkmingų vertimo pavyzdžių galima priskirti sakinį su vulgariu pasakymu *se magner le cul*. Į rusų kalbą jis verstas stilistiškai ir semantiškai panašiu žodžių junginiu *шевелить (своей) задницей*:

- 32) *Dis-lui qu'il **se magne le cul**, ou je vais te servir ailleurs.* *Скажи ему, чтобы **шевелил своей толстой задницей**.*

Vertėjas pasistengė kuo natūraliau perteikti grubų prancūzišką sakinį, jis net pridėjo originale nebuvusį būdvardį – *толстой задницей* (*storą subinę*). Iš tiesų veikėjas, apie kurį kalbama, buvo stambaus kūno sudėjimo, todėl toks pridėjimas atitiko kontekstą. Tad galima daryti išvadą, jog vertėjas matė filmą ir jam buvo svarbu, kad vertimo tekstas derėtų su vaizdu, siužeto logika.

Veiksmazodžiai *crever* (*mirti, padvėsti*) ir *buter* (*nušauti*) taip pat versti originalo registrą atitinkančiais žodžiais *сдохнуть* ir *шлепнуть* (*прост. – просторечное – RKŽ*):

- 33) *Plutôt **crever**!* *Лучше **сдохнуть**!*
 34) *Sois sûr que s'il y en a un qui sort, je le **bute**.* *Если кто выйдет, я его **шлепну**.*

Prancūzų žargonas ir šnekamoji kalba į rusų kalbą dažnai versti bendrinės kalbos žodžiais. Tačiau vartota ir šnekamoji kalba. Būta ir žargonizmų ar „prastakalbės“ (*просторечие*), pavyzdžiui, *сдохнуть*, *шлепнуть*, *легавые*, *тачка*, *морда*. Vengta vulgarizmų, vertime jų tik du: *задница* ir *яйца*.

Veikiausiai vertėjo prioritetas buvo aiškiai perteikti mintį, tiksliai atskleisti, ką norima pasakyti konkrečiame kontekste, o kalbos registro dažnai nepaisyta.

Vertimų į lietuvių kalbą ir į rusų kalbą palyginimas

Filmo vertimų į lietuvių kalbą ir į rusų kalbą palyginimas rodo, kad greičiausiai į abi kalbas versta iš originalo, t. y. iš prancūzų kalbos. Visų pirma, praleidimai vertimuose nesutampa:

- 35) *C'est toi qu'on va transformer* Pats virsi kiaurasamčiu. –
en passoire.
36) *Ça va pas tarder à péter*. – *Скоро будет горячо*.

Antra, vertimai dažnai skiriasi, todėl negalima teigti, kad vienas vertimas buvo kito vertimo pirminis tekstas:

- 37) *C'est quoi ce bordel-là?* *Ei, kas vyksta?* *Это что еще за хрень?*
38) *Ces des conneries ça!* *Tai montažas!* *Это все чушь собачья!*
39) *Plutôt que de dépenser des fortunes à retaper du pourri*. *Užuot lopius senas skyles*. *Зачем тратить средства на обновление трущоб?*

Sutapimus būtų galima aiškinti nebent tuo, jog galbūt vertėjas į lietuvių kalbą turėjo rusišką variantą ir retkarčiais juo rėmėsi.

Vertimams bendra tai, kad šnekamosios kalbos žodžiai ir žargonizmai dažnai pakeičiami stilistiškai neutraliais žodžiais:

- 40) *Coffrez-moi ce Leïto*. *Suimkite tą Leitą*. *Арестуйте Леïто*.

Abiejuose vertimuose pavartota žargonybių, bet jų nedaug. Jos pateikiamos kaip vienas iš galimų variantų, tačiau dominuoja neutralūs arba šnekamasis stilius. Viena-reikšmiai pasakyti, kad vienas iš vertimų yra tikslesnis, jog jame labiau atsižvelgiama į prancūziškų dialogų registrą, negalima. Pavyzdžiui, lietuviškoje versijoje žodžiui *nusauti* parinkti du šnekamosios kalbos veiksmazodžiai (*nupilti*, *nudėti*), o rusiškoje – tik *шлепнуть*. Tačiau veiksmazodis *crever* geriau išverstas į rusų kalbą – *сдохнуть* (lietuviškai versta *mirti*). Tad galima sakyti, kad nors konkretūs vertėjų sprendimai dažnai skyrėsi, bet taikyta panaši vertimo strategija – siekta aiškiai perteikti turinį, aukojant formą – registrą, o kartu ir socialinę implikatūrą.

Vertimo klaidų ir netikslumų neišvengta verčiant į abi kalbas.

Techninių suvaržymų įtaka vertimams

Filmas „Banlieue 13. Ultimatum“ į lietuvių ir rusų kalbas verstas įgarsinimui. Kaip ir subtitruotoje versijoje, vertimas šiuo atveju turi būti šiek tiek trumpesnis už originalą, nes įgarsintojas turi vertimą įtalpinti į originalo replikos laiką. Tačiau įgarsinta versija

gali būti kiek laisvesnė nei subtitruota, nes nebereikia atsižvelgti į skaitymo greitį, ženklų skaičių ir pan.

Kadangi sunku nustatyti replikų trukmę (tekstų skaičiuoti sekundės dalis), siekiant įvertinti originalo ir vertimo ilgio santykį pasitelktas ženklų skaičius. Tačiau tarpai neskaičiuoti, nes jie didelės įtakos replikos trukmei neturi. Suskaičiavus surinktų pavyzdžių ženklus pastebėta, kad abu vertimai beveik 20 proc. trumpesni už originalą. Lietuviška versija 18,3 proc. trumpesnė už originalą, rusiška – 19,7 proc.⁴ Tad galima teigti, jog techninių reikalavimų vertimui paisyta. Todėl dalis vertėjų sprendimų galėjo būti priimta siekiant originalo prasmę perteikti kuo trumpiau.

Įgarsinant filmą sakinys originalo tekstas vertime perteikiamas žodžiu, o ne raštu, todėl ir žargono ar keiksmažodžių vartojimas tokiam vertime turėtų būti priimtinesnis nei subtitruose. Tačiau ar versdamas subtitrams, ar įgarsinimui, vertėjas vertimo tekstą turi pateikti raštu, tad galima daryti prielaidą, jog vertėjai jautėsi suvaržyti rašytinės kalbos normų. Vertėjai, vertę subtitrams – gal kiek labiau.

KIEKYBINĖS PAVYZDŽIŲ ANALIZĖS REZULTATAI

Dėl straipsnio apimties apribojimų pateikiami tik atliktos kiekybinės analizės rezultatai. Atliekant kiekybinę analizę nesistengta žargono ir šnekamosios kalbos atskirti. Tačiau labai svarbi šnekamosios kalbos / žargono ir bendrinės leksikos opozicija.

Iš viso pirmojoje filmo dalyje pavartoti 146 prancūziški žargonizmai ir šnekamosios kalbos žodžiai. Vertime į rusų kalbą 47 proc. šios leksikos versta žargonu ir šnekamosios kalbos leksika, 31 proc. – bendrine kalba, 15 proc. išversta neteisingai, padarytos vertimo klaidos, 7 proc. praleista. Atlikti vertimo į lietuvių kalbą kiekybinę analizę atrodo netikslinga, nes tuomet reikėtų skaičiuoti žargonizmus ir šnekamosios kalbos žodžius rusiškame tekste, o šis tekstas jau yra vertimas, ne originalas. Užtenka paminėti, kad atliekant kokybinę analizę analizuoti pavyzdžiai leido nustatyti neformalios kalbos švelninimo tendenciją verčiant filmą į lietuvių kalbą.

Šie skaičiai ir kokybinės analizės tyrimas įrodo švelninimo tendenciją verčiant į rusų ir į lietuvių kalbas, ir nesvarbu, iš kokios kalbos – prancūzų ar rusų – buvo versta.

Antrojoje filmo dalyje iš viso pavartota 80 prancūziškų žargonizmų ir šnekamosios kalbos žodžių. Į lietuvių kalbą 26 proc. šios leksikos versta atitinkamo registro žodžiais, daugiausia atvejų – 59 proc. – vartota bendrinės kalbos leksika, 9 proc. jos praleista ir 6 proc. atvejų suklusta. Vertime į rusų kalbą klaidų ir praleidimų būta mažiau:

⁴ Surinktų pavyzdžių ženklų skaičius (be tarpų): prancūzų kalba – 3294, lietuvių – 2692, rusų – 2646.

atitinkamai 4 ir 5 proc. Nors dažniausiai vartota bendrinės kalbos leksika (49 proc.), vis dėlto 42 proc. atvejų vartoti žargonizmai bei šnekamosios kalbos žodžiai.

IŠVADOS

1. Filmų vertimo autorystė nėra gerbiama, nes nė vieno vertėjo pavardė filmo pabaigoje ar ant DVD pakuotės nenurodyta. Filmų žiūrovas neinformuojamas ir apie tai, jog filmas verstas ne iš originalo, o per tarpinę kalbą.
2. Pirmojo filmo vertimo klaidų analizė leido nustatyti, kad pirmoji filmo dalis „Banlieue 13“ į lietuvių kalbą buvo versta iš rusų kalbos, o ne iš originalo – prancūzų kalbos.
3. Galima teigti, jog visuose vertimuose taikyta bendroji vertimo strategija yra komunikacinė, tačiau vertimai ne visuomet sukelia tokį patį įspūdį kaip originalas – vertimuose dažnai pasirenkamas originalo neatitinkantis registras, vertėjai į lietuvių ir rusų kalbas yra linkę žargonizmus švelninti, nesvarbu, ar verčiama per tarpinę kalbą, ar iš originalo.
4. Žargonas ir šnekamosios kalbos žodžiai pernelyg dažnai versti bendrine kalba, nors žargonų išteklių tiek lietuvių, tiek rusų kalboje pakanka. Remiantis antrojo filmo vertimų analize galima teigti, jog vertėjai į rusų kalbą kiek geriau perteikė originalo registrą ir labiau stengėsi išlaikyti socialinę implikatūrą. Galima daryti prielaidą, kad vertėjai tiek į rusų, tiek į lietuvių kalbą buvo suvaržyti rašytinės kalbos normų.
5. Visuose vertimuose būta žargonų praleidimų. Jei kalbėsime apie antrosios filmo dalies vertimą, juos galima pagrįsti, nes vertėjai atsižvelgė į techninius reikalavimus, taikomus įgarsinimui – vertimai beveik 20 proc. trumpesni už originalą. Tačiau subtitruojant pirmąją dalį techninių suvaržymų nepaisyta, todėl joje esantys praleidimai ir įvairios transformacijos daugeliu atvejų nemotyvuoti.
6. Visuose vertimuose rasta žargonų vertimo klaidų, jų ypač gausu pirmojo filmo vertimuose, klaidos vertime į rusų kalbą kartojamos ir lietuviškoje versijoje.
7. Nagrinėtų filmų vertimų kokybė apskritai nėra labai aukšta: vertimai nenuoseklūs, gausu klaidų, kurios glumina žiūrovus ar net griauja siužeto logiką, dažnai replikos ar jų dalys nemotyvuotai praleistos ar pakeistos, taip iškraipant originalo prasmę. Tokių pakeitimų ypač daug pirmosios filmo dalies vertime į rusų kalbą. Kadangi vertėjas į lietuvių kalbą pirmąjį filmą pažodiškai vertė iš rusų kalbos ir dirbo nematęs filmo, lietuviškoje versijoje klaidų dar daugiau. Antroji dalis į abi kalbas versta iš originalo, panašu, jog vertėjai matė filmą, todėl ir klaidų vertimuose mažiau.

ŠALTINIAI

- DVD: Filmas „Banlieue 13“ 2004 m., režisierius Pierre'as Morelis. Originalas – prancūzų kalba. Filmo vertimas į lietuvių kalbą („13 rajonas“, subtitrai) ir į rusų kalbą („13-й район“, subtitrai). DVD platintojas Lietuvoje – „Acme Film“, vertėjai į rusų kalbą ir į lietuvių kalbą nenurodyti.
- DVD: Filmas „Banlieue 13. Ultimatum“ 2009 m., režisierius Patrickas Alessandrinas. Originalas – prancūzų kalba. Filmo vertimas į rusų kalbą („13-й район: Ультиматум“, įgarsinimas). Įgarsino studija „Sonatek“, įgarsintojas ir vertėjas nenurodyti.
- Filmo „Banlieue 13. Ultimatum“ vertimas į lietuvių kalbą („13 rajonas. Ultimatumas“, įgarsinimas). Išvertė ir įgarsino BTV. Įgarsintojas – S. Stankus, vertėjas nenurodytas.

LITERATŪRA

- Aleknavičiūtė G. 2013. Domestication in the Translation of D. Brown's The Da Vinci Code. *Respectus Philologicus* 24 (29), 87–98. Prieiga internete: <http://www.rephi.khf.vu.lt/lt/> [žiūrėta 2015-08-02].
- Balčiūnienė I. 2006. *Keiksmažodžių vertimas*. Prieiga internete: <http://www.llvs.lt/?recensions=229> [žiūrėta 2015-09-30].
- Bonnard H. 1971. Argot. Colin J.-P. 2008. *Argot & français populaire: grand dictionnaire*. Paris: Larousse.
- Calvet L.-J. 2003. Introduction. *Marges linguistiques* 6, Novembre. Prieiga internete: http://www.revue-texto.net/Parutions/Marges/00_ml062003.pdf [žiūrėta 2015-09-03].
- Calvet L. J. 2007. *L'argot. Que sais-je?* Paris: Presses Universitaires de France.
- Cintas J. D. 2008. Pour une classification des sous-titres à l'époque du numérique. *La traduction audiovisuelle – Approche interdisciplinaire du sous-titrage*. Bruxelles: De Boeck, 27–41.
- Fernández M. J. 2006. Screen Translation. A Case Study: The Translation of Swearing in the Dubbing of the Film *South Park* into Spanish. *Translation Journal* 10 (3), July. Prieiga internete: <http://translationjournal.net/journal/37swear.htm> [žiūrėta 2015-08-28].
- Gambier Y. 2000. Le profil du traducteur pour écrans. *Formation des traducteurs, Actes du colloque international de Rennes* (24–25.9.1999). Paris: La Maison du Dictionnaire, 89–94.
- Gambier Y. 2003. Screen Transadaptation: Perception and Reception. *Screen translation. The translator: studies in intercultural communication* 9 (2). Manchester: St. Jerome Publishing, 171–191.
- Gambier Y. 2004. La traduction audiovisuelle: un genre en expansion. *Meta: journal des traducteurs* 49 (1). Montréal: Les Presses de l'Université de Montréal, 1–11.
- Gambier Y. 2007. Le sous-titrage: une traduction sélective. *Tradterm* 13. São Paulo, 51–69.
- Gottlieb H. 2004. Language-political implications of subtitling. *Topics in Audiovisual Translation*, 56. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 83–101.
- Greenall A. K. 2012. The non-translation of swearing in subtitling: Loss of social implicature? *Audio-visual translation in close-up: practical and theoretical approaches*. Bern / New York: St. Jerome Publishing, 45–61.
- Guiraud P. 1980. *L'argot*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hughes G. 1993. *Swearing: a social history of foul language, oaths and profanity in English*. Oxford & Cambridge: Blackwell
- Ivarsson J., Carroll M. 1998. *Subtitling*. Simrishamn: TransEdit HB

- Kazijevaitė M., Mikutytė J. 2004. Diena, kai inteligentams buvo oficialiai leista keiktis. *Literatūra ir menas* 2996. Prieiga internete: <http://www.lvs.lt/?item=58&lang=lt> [žiūrėta 2015-08-13].
- Kudirka R. 2012. *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminės leksikos žodynas*. Kaunas: Technologija.
- Lėgaudaitė J. 2002. *Jaunimo slengas – psichosocialinis fenomenas*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Otin J. S. 2006. – Отин Е. С. Все менты – мои кенты. Москва: ЭЛПИС.
- Reiss K. 2009. *Problématiques de la traduction. Les conférences de Vienne*. Paris: Editions Economica.
- Sánchez D. 2004. Subtitling methods and team-translation. *Topics in Audiovisual Translation* 56. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 9–19.
- Skuggevik E. 2010. A typological threesome: subtitling, interpretation and voice-over. A study of symbiotic translation types. *Perspectives on Audiovisual Translation* 20. Frankfurt am Main / New York: Peter Lang, 13–29.
- Zhelvis V. I. 2001 – Жельвис В.И. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира. Москва: Ладомир.

ŽODYNAI

- DA 2006 – *Dictionnaire de l'argot et du français populaire*. Paris: Larousse.
- LKŽ 2008 – *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internetu: www.lkz.lt [žiūrėta 2015-09-15].
- LŽB 2010 – *Lietuvių žargono bazė*. Vilnius: Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas. Prieiga internetu: <http://www.flf.vu.lt/mokslas/elektroniniai-istekliai#duomen%C5%B3-baz%C4%97s> [žiūrėta 2015-09-27].
- LŽŽ 2008 – Zaikauskas E. *Kalbos paribiai ir užribiai. Lietuvių žargono žodynėlis*. Vilnius: Alma littera.
- RKSŽ 2015 – Rusų kalbos sinonimų žodynas internete *Словарь русских синонимов*. Prieiga internetu: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-16601.htm> [žiūrėta 2015-07-30].
- RKŽ 1999 – Rusų kalbos žodynas. *Словарь русского языка в 4-х томах*. Prieiga internetu: <http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/default.asp> [žiūrėta 2015-06-19].

LA PROBLEMATIQUE DE LA TRADUCTION DE L'ARGOT : ANALYSE DES TRADUCTIONS DES FILMS « BANLIEUE 13 » ET « BANLIEUE 13. ULTIMATUM »

LIUCIJA ČERNIUVIENĖ, DOVILĖ MIKUTAITĖ

Résumé

Dans le présent article sont analysées les traductions en lituanien et en russe de deux films français, « Banlieue 13 » et « Banlieue 13. Ultimatum ». L'article a pour but de déterminer si le registre de la langue source, l'argot, est transmis de manière appropriée dans les versions lituanienne et russe ainsi que de comparer les deux traductions. Les particularités de la traduction audiovisuelle y sont également abordées.

La théorie des types de textes de Katharina Reiss est appliquée pour définir la fonction du texte – des films de fiction analysés. Ensuite l'analyse qualitative des exemples recueillis a été effectuée. On

présente également les résultats de l'analyse quantitative. Les particularités de l'argot français, lituanien et russe y sont relevées. L'analyse qualitative et quantitative a révélé que très souvent le registre de langue a été négligé dans les traductions et l'implicature sociale a donc été fréquemment détruite. L'argot et le langage familier français ont été traduits par la langue standard dans les deux versions, mais plus souvent en lituanien qu'en russe.

Enfin, après avoir effectué l'analyse des erreurs des traductions du premier film « Banlieue 13 », on a pu constater que la traduction en lituanien avait été effectuée à partir de la version russe, ce qui mène également à constater que l'on ne respecte pas les auteurs des traductions. Leurs noms ne figurent pas sur les DVD, ne sont pas mentionnés après la diffusion des films à la télévision.